

Žudikų ir kitus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų socialinės informacijos apdorojimo ypatumai¹

GINTAUTAS VALICKAS
KRISTINA VANAGAITĖ
VYTAUTAS NAVICKAS

Santrauka. Tyrime dalyvavo 98 nuteistieji (įvykdę įvairius nusikaltimus) ir 33 kontrolinės grupės tiriamieji. Socialinės informacijos apdorojimo ypatumams atskleisti buvo taikoma dviprasmiškų tarpasmeninės sąveikos situacijų metodika ir struktūruotas interviu. Gauti tyrimo rezultatai atskleidė du svarbius momentus: 1) nusikaltimus įvykdę tiriamieji, palyginti su nė karto neteistais asmenimis, socialinę informaciją dviprasmiškose situacijose apdoroja labiau tendencingai; 2) įvairius nusikaltimus įvykdę pilnamečiai vyrai socialinę informaciją dviprasmiškose situacijose apdoroja daugiau ar mažiau skirtingai.

Pagrindiniai žodžiai: skirtingus nusikaltimus įvykdę asmenys, dviprasmiškos socialinės situacijos, socialinės informacijos apdorojimas.

Siekdami paaiškinti įvairius asocialaus² elgesio formavimosi ir pasireiškimo dėsningumus, tyrėjai pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiria įvairiems kognicijų ir kognityvinių procesų aspektams. Pavyzdžiui, nagrinėjami asocialios asmenybės taikomi vidinių ir išorinių reikalavimų neutralizacijos

1 Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (SIN-11/2012).

2 Asocialaus elgesio sąvoka apima tiek nusikalstamo, tiek agresyvaus ir kitaip socialinių normų neatitinkančio elgesio formas (Valickas, 1997).

būdai (Agnew, 1994; Bandura, 1999, 1990; Chi-mei, 2008; Maruna, Mann, 2006), tendencingas socialinės informacijos apdorojimas (Crick, Dodge, 1994; Dodge, 1993; Dodge, Rabine, 2004; Dodge, Schwartz, 1997; Fontaine, Dodge, 2006), kognityviniai iškraipymai (pvz., netinkami įsitikinimai, nuostatos, schemas) (Barriga *et al.*, 2008; Collie *et al.*, 2007; Mann, Shingler, 2006; Tremblay, Dozois, 2009; Ward, Casey, 2010; Ward *et al.*, 2007), kriminalinį elgesį skatinantis mąstymo stilius (Egan *et al.*, 2000; Polaschek *et al.*, 2009; Walters, 2006; Walters, Geyer, 2004) ir pan. Kognityviniais veiksniais domimasi vis labiau todėl, kad jie, palyginti su kitais vidiniais veiksniais, geriau atspindi žmogaus prigimtį bei galimybes, o jų įtraukimas leidžia papildyti teorines asocialaus elgesio interpretacijas, prognozuoti asocialaus elgesio pasireiškimą, taip pat išplėsti asocialaus elgesio modifikacijos galimybes.

Iš visų minėtų tyrimų krypčių bene daugiausia tyrėjų dėmesio sulaukė socialinės informacijos apdorojimo ypatumai (Burks *et al.*, 1999; Crick, Dodge, 1996, 1994; Dodge, 1980; Dodge, Coie, 1987; Dodge *et al.*, 1990; Hubbard *et al.*, 2001; Lösel *et al.*, 2007; MacBrayer *et al.*, 2003; Nas *et al.*, 2005; Pettit *et al.*, 2010 ir kt.). Socialinės informacijos apdorojimo paradigmos šalininkai siekia atskleisti tiesiogiai su elgesiu susijusius socialinio žinojimo vienetus, išskiria konkrečius informacijos apdorojimo etapus, bando paaiškinti, kaip atsiranda neadaptyvus elgesys. Vienas iš žinomiausių šios paradigmos atstovų – K. A. Dodge'as, kuris XX a. 9-ame dešimtmetyje pradėjo plėtoti, o vėliau kartu su N. R. Crick pateikė papildytą socialinės informacijos apdorojimo teoriją (Crick, Dodge, 1994). Dar vėliau socialinės informacijos apdorojimo teorija buvo papildyta emociniais veiksniais (Lemerise, Arsenio, 2000), integruojama su moralaus elgesio teorija (Arsenio, Lemerise, 2004), detalizuojami atskiri socialinės informacijos apdorojimo etapai (Fontaine, Dodge, 2006).

K. A. Dodge'o ir jo kolegų atlikti tyrimai akivaizdžiai parodė, kad tam tikri informacijos apdorojimo trūkumai kiekviename etape gali paskatinti agresyvų elgesį (tiesa, daugelis agresijos tyrimų, susijusių su socialinės informacijos apdorojimu, kol kas yra atlikti su vaikais ir paaugliais). Pavyzdžiui, gauti duomenys rodo, kad, *pirma*, agresyvūs vaikai ir paaugliai, palyginti su jų bendraamžiais, socialinės sąveikos situacijose informaciją koduoja ne taip tiksliai, be to, jie atkreipia dėmesį į mažesnę stimulų skaičių (Dodge, Frame, 1982; Dodge, Newman, 1981). *Antra*, agresyvūs vaikai, paaugliai ir smurtinius nusikaltimus įvykdę suaugę nuteistieji dažniau interpretuoja ambivalentišką, neaiškią informaciją kaip

priešišką (Crick, Dodge, 1996; De Castro *et al.*, 2005; Lim *et al.*, 2011; Quiggle *et al.*, 1992), įvairaus amžiaus agresyviems asmenims netgi buvo nustatytas išskirtinis efektas – provokacinėmis aplinkybėmis jie tendencingai priskiria kitiems žmonėms priešiškus ketinimus (Dodge 1980; Milich, Dodge, 1984; Graham, Hudley, 1994; Hubbard *et al.*, 2001; Lim *et al.*, 2011). *Trečia*, agresyvūs vaikai ir paaugliai dažniau nei neagresyvūs kelia instrumentinius bei keršto tikslus, kurie yra tiesiogiai susiję su agresyviomis reakcijomis (Crick, Dodge, 1996; Erdley, Asher, 1996), taip pat orientuojasi į trumpalaikius, momentinius tikslus (konkrečioje situacijoje asmuo gali siekti dominuoti, apsaugoti savo statusą grupėje ir pan.) (Crick, Dodge, 1996; Salmivalli *et al.*, 2005). *Ketvirta*, skiriasi agresyvių ir neagresyvių vaikų bei paauglių dviprasmiškose socialinėse situacijose svarstomos reagavimo alternatyvos: pirmieji dažniau įvardija verbalinę ar fizinę agresiją kaip galimą socialinių problemų sprendimo būdą (Day *et al.*, 1992), konfliktinėse situacijose numato mažiau potencialių atsakų, o jeigu generuoja panašų reakcijų skaičių kaip ir kiti, tai jų pateiktos elgesio alternatyvos išsiskiria tam tikrais specifiniais ypatumais (pvz., agresyvūs asmenys rečiau pasirenka galimą susitarimą bei tarpusavio santykius stiprinančias reakcijas, pirmenybę teikia ne verbaliniams atsakams, bet veiksams) (Dodge, 1993; Rubin *et al.*, 1991; Waas, 1988). *Penkta*, agresyvūs vaikai ir paaugliai, palyginti su jų bendraamžiais, vertindami galimas elgesio alternatyvas pirmenybę teikia agresyvioms reakcijoms ir tikisi, kad agresyvūs veiksmai sukels trokštamus padarinius (Dodge, Coie, 1987; Quiggle *et al.*, 1992; Schwartz *et al.*, 1998), be to, jie agresyvaus elgesio padarinius vertina pozityviai ir nuvertina galimus prosocialaus elgesio rezultatus (Deluty, 1983; De Castro, 2005; Slaby, Guera, 1988).

Kartu reikia pažymėti, kad iki šiol daugiausia tyrimų buvo skirta vaikų bei paauglių socialinės informacijos apdorojimui, o duomenų apie suaugusiųjų informacijos apdorojimo ypatumus vis dar yra labai mažai (tai apsunkina geresnį suaugusiųjų asocialaus elgesio pasireiškimo dėsningumą supratimą, taip pat specializuotų asocialaus elgesio korekcijos ir prevencijos programų kūrimą). Manoma, kad suaugusių asocialių asmenų socialinio žinojimo vienetai ir socialinės informacijos apdorojimo ypatumai, palyginti su nepilnamečių teisės pažeidėjų, gali turėti tiek panašumų, tiek skirtumų (Valickas, Tarozienė, 2009). Panašumai gali būti susiję su bendromis socialinio žinojimo vienetų formavimo ir socialinės informacijos apdorojimo tendencijomis, o skirtumai – su didesne ir sudėtingesne „asocialių“ socialinio žinojimo vienetų

„duomenų baze“, didesniu šių vienetų įtvirtinimu, taip pat labiau tendencingu ir automatišku socialinės informacijos apdorojimu (ten pat).

Kita vertus, iki šiol dažniausiai buvo tiriamas agresyvus elgesys, jį skatinantys socialinio žinojimo vienetai ir socialinės informacijos apdorojimo klaidos, o kitos asocialaus elgesio formos (pvz., vagystės, įvairios priklausomybės ir pan.) beveik nesulaukė socialinės informacijos apdorojimo paradigmos tyrėjų dėmesio. Tačiau skirtingus nusikaltimus darančių asmenų socialinio žinojimo vienetų turinio ir tipiškos socialinės informacijos apdorojimo ypatumų tyrimai – tai viena iš aktualiausių ir perspektyviausių tyrimo sričių (Lim *et al.*, 2011; Valickas, Tarozienė, 2009). Jie leistų atskleisti, kokį poveikį socialinių žinojimo vienetų ir socialinės informacijos apdorojimo būdų įtvirtinimui daro sukauptą patirtis, taip pat atskiroms nusikaltimų formoms specifiskus socialinio žinojimo vienetus ir socialinės informacijos apdorojimo būdus. Atsižvelgiant į tai, keliamas šio tyrimo *tikslas* yra palyginti įvykdžiusių skirtingus nusikaltimus, taip pat nė karto neteistų pilnamečių vyrų socialinės informacijos apdorojimo ypatumus. Keliami prielaida, kad pilnamečiai nuteistieji ir kontrolinės grupės tiriamieji, taip pat skirtingus nusikaltimus padarę nuteistieji turėtų dviprasmiškose tarpasmeninės sąveikos situacijose socialinę informaciją apdoroti daugiau ar mažiau skirtingai.

METODIKA

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 131 tiriamasis (visi tiriamieji buvo vyrai): 98 nuteistieji (kurie atliko laisvės atėmimo bausmę Vilniaus pataisos namuose) ir 33 kontrolinės grupės tiriamieji. Tyrime dalyvavę nuteistieji, atsižvelgiant į įvykdytų nusikaltimų pobūdį, buvo suskirstyti į 3 grupes: 1) įvykdę nesmurtinius nusikaltimus ($n = 19$); 2) įvykdę smurtinius / mišrius nusikaltimus (šiai grupei priskirti nuteistieji įvykdė tik smurtinius arba įvairius nusikaltimus, tarp kurių buvo ir smurtinių, $n = 23$); 3) įvykdę nužudymus / mišrius nusikaltimus (šiai grupei priskirti tiriamieji buvo nuteisti tik už nužudymą arba tiek už nužudymą, tiek ir už kitus nusikaltimus, $n = 54$; dviejų nuteistųjų įvykdytų nusikalstamų veikų nustatyti nepavyko). Nuteistųjų amžiaus vidurkis 39,19 metų, o kontrolinės grupės tiriamųjų – 37,58 metų (nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų amžius statistiškai reikšmingai nesiskiria: $U = 1424,0$, $p = 0,387$, taikytas Mano ir Vitnio kriterijus).

Didžioji dalis savo išsilavinimą nurodžiusių nuteistųjų (46 asmenys, 47,9 proc.) buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 22 (22,9 proc.) nurodė, kad turi pagrindinį, 21 (21,9 proc.) – pradinį, 5 (5,2 proc.) – aukštesnįjį ir 2 (2,1 proc.) – aukštąjį išsilavinimą (du nuteistieji savo išsilavinimo nenurodė). Tarp kontrolinės grupės tiriamųjų taip pat daugiausia buvo įgijusiųjų vidurinį išsilavinimą (22 asmenys, 66,7 proc.), 8 (24,2 proc.) nurodė, kad turi pagrindinį, o 3 (9,1 proc.) – aukštesnįjį išsilavinimą.

Tiriamųjų šeiminės padėties analizė atskleidė, kad 48 nuteistieji (50,5 proc.) buvo nevedę, 25 (26,3 proc.) – išsiskyrę, 21 (22,1 proc.) – vedęs ir tik vienas nuteistasis nurodė, kad yra našlys (nepavyko gauti duomenų apie 3 nuteistųjų šeiminių padėčių). Kontrolinės grupės tiriamųjų šeiminė padėtis buvo panaši: daugiausia asmenų nurodė, kad yra nevedę (19 tiriamųjų, 57,6 proc.), 7 (21,2 proc.) – vedę ir 6 (18,2 proc.) – išsiskyrę. Vienas kontrolinės grupės tiriamasis (3,0 proc.) pažymėjo, kad yra našlys.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu tiriamiesiems iš pradžių demonstravome vaizdinę stimulinę medžiagą, vėliau buvo atliekamas struktūruotas interviu.

Socialinės informacijos apdorojimo ypatumams atskleisti buvo pasirinkta jau anksčiau mūsų parengta *dviprasmiškų tarpasmeninės sąveikos situacijų metodika* (Garbaliuskaitė ir kt., 2012; Michailovaitė, Valickas, 2013), kuri buvo šiek tiek papildyta ir patikslinta. Vaizdinę šios metodikos medžiagą sudarė šešios ištraukos iš skirtingų kino filmų, kurių trukmė varijavo nuo 23 iki 43 sekundžių. Naudota vaizdinė medžiaga atitiko tokius reikalavimus: 1) ištraukos veikėjai turi būti suaugę asmenys; 2) ištraukoje turi būti vaizduojama tikroviška tarpasmeninių santykių situacija; 3) ši situacija turi būti dviprasmiška (nevienareikšmiška). Vaizdinės stimulinės medžiagos dviprasmiškumą vertino trys nepriklausomi vertintojai, atsižvelgdami į du aspektus: a) galimų priežasčių, galėjusių nulemti tarpasmeninės sąveikos situaciją, skaičius; b) galimų situacijos baigčių skaičius. Apskaičiavus šešių vaizdo ištraukų dviprasmiškumo vertinimus, buvo nustatytas aukštas vertintojų vertinimo suderinamumas – Randolpho kappos koeficiento reikšmė lygi 0,89 (Michailovaitė, 2013).

Tyrimo naudotos šešios dviprasmiškos tarpasmeninės sąveikos situacijos buvo suskirstytos į tris grupes pagal situacijose veikiančių veikėjų lytį: a) dvi ištraukos, kuriose abu pagrindiniai veikėjai yra vyrai (tiriamųjų buvo prašoma atidžiau stebėti vieną iš anksto tyrėjo nurodytą vyrą); b) dvi ištraukos, kuriose veikia vyras ir moteris (tiriamųjų buvo prašoma atidžiau stebėti vyrą); c) dvi

ištraukos, kuriose veikia moteris ir vyras (tiriamųjų buvo prašoma atidžiau stebėti moterį). Siekiant sumažinti vaizdinės medžiagos įtaką tyrimo rezultatams, kiekvienam tiriamajam buvo demonstruojamos trys vaizdo ištraukos – atsitiktine eilės tvarka buvo rodoma po vieną kiekvienos grupės ištrauką.

Struktūruotas interviu. Remiantis N. R. Crick ir K. A. Dodge'o (1994) socialinės informacijos apdorojimo teorija, buvo sudaryti klausimai, skirti atskleisti pirmųjų penkių socialinės informacijos apdorojimo etapų ypatumus, bei parengtas tiriamųjų apklausos protokolas. Klausimai apie nurodytą veikėją buvo užduodami po kiekvienos vaizdo ištraukos, o tiriamųjų atsakymai iš karto užrašomi į protokolą.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas atskiroje patalpoje, tiriamajam sėdint prie stalo priešais nešiojamą kompiuterį, skirtą vaizdo ištraukoms demonstruoti. Vieno tiriamojo ištyrimas (instrukcijos pateikimas, vaizdo ištraukų stebėjimas, tiriamojo apklausa, taip pat atsakymas į jo klausimus užtrukdavo iki 45 minučių).

Tiriamajam sutikus dalyvauti tyrime ir pasirašius informuotą sutikimą, buvo demonstruojamas atsitiktinai parinktas trijų vaizdo ištraukų rinkinys. Prieš kiekvieną ištrauką tiriamajam buvo nurodoma, kurį situacijos veikėją reikia atidžiau stebėti, o po kiekvienos ištraukos tyrėjas užduodavo struktūruoto interviu klausimus ir pasižymėdavo pateiktus atsakymus. Pademonstravus visas tris vaizdo ištraukas, tiriamojo buvo prašoma pateikti kai kuriuos sociodemografinius duomenis.

Tyrimo duomenų analizė. Ji apėmė du etapus: a) struktūruoto interviu metu gautos kokybinės informacijos kategorizavimą; b) statistinę duomenų analizę.

Kokybinės informacijos kategorizavimas. Struktūruoto interviu metu surinkti duomenys buvo kategorizuojami, remiantis mūsų sudarytais kriterijais.

Informacijos kodavimas. Duomenys, atspindintys pirmąjį socialinės informacijos apdorojimo etapą, buvo kategorizuojami pagal tris kriterijus:

1. Geriausiai įsimintos situacijos detalės pobūdį. Detalės (kurias tiriamieji nurodė atsakydami į klausimą „Kas jums labiausiai įsiminė šiame epizode?“) buvo priskiriamos vienai iš keturių kategorijų: „priešiška“, „neutrali“, „prosociali“, „nėra atsakymo / nesusiję“ (pvz., „nori apvogti“ – priešiška, „nori susitaikyti“ – prosociali, „nieko čia nevyksta, valgo ir tiek“ – neutrali).
2. Atpasakojamos tarpasmeninės sąveikos situacijos detalumą. Jis buvo nustatomas skaičiuojant prasmingų situacijos detalių skaičių (pvz., „draugai“, „ėjo

gatvė“, „nusiėmė pinigus“ ir pan.). Kiekvieno tiriamojo pateiktų situacijos detalių suma sudarė kodavimo detalumo įvertį (6 ir mažiau detalių pateiktųjų tiriamųjų pasakojimai buvo priskirti prie „nedetalių“, 7–14 detalių – prie „vidutiniškai detalių“, o 15 ir daugiau detalių – prie „labai detalių“).

3. Informacijos kodavimo subjektyvumą. Tiriamųjų pasakojimai buvo priskiriami vienai iš trijų kategorijų: „subjektyvus“, kai pasakojimas remiasi vien interpretacijomis, nepateikiant konkrečių detalių ar kitų situacijos aspektų (pvz., „čia matosi, kažkas tarp jų vyksta“); „vidutiniškai objektyvus“ – pateikiama ir subjektyvi interpretacija, ir konkrečios situacijos detalės ar faktai (pvz., „jie nesikalba, turbūt susipykę“); „objektyvus“, kai pasakojimas remiasi konkrečiomis detalėmis ar kitais situacijos aspektais, matytais vaizdo ištraukoje (pvz.: „jie sėdi, tyli, valgo“).

Informacijos interpretacija. Antrajame socialinės informacijos apdorojimo etape tiriamųjų pateiktos situacijos veikėjo elgesio priežasčių interpretacijos buvo priskiriamos vienai iš keturių kategorijų: „priešiškas“; „neutralus“; „prosocialus“; „su situacija nesusijusi interpretacija“ (pvz., „nori išprievartauti“ – priešiškas, „nori pavalgyti“ – neutralus, „nori susipažinti“ – prosocialus).

Tiriamųjų atsakymai apie tai, kaip jaučiasi situacijos veikėjas, buvo priskiriami tokioms kategorijoms: „neigiama ir priešiška“, kai situacijos veikėjas jaučia pyktį ir agresyvumą (pvz., „yra supykęs ir nori trenkti“); „teigiama ir priešiška“, kai veikėjas jaučiasi gerai dėl turimų priešiškų ketinimų (pvz., „jis jaučiasi labai gerai, nes nori duoti į galvą“); „neigiama, bet nepriešiška“, kai veikėjas jaučiasi nemaloniai (pvz., išgyvena liūdesį); „neutrali“ – veikėjas jaučiasi normaliai; „teigiama, bet nepriešiška“, kai veikėjas jaučiasi gerai (pvz., yra linksmas, draugiškas); „nežino“ (tiriamasis nurodo, kad nežino, kaip jaučiasi situacijos veikėjas).

Tiriamųjų taip pat buvo prašoma nurodyti, ką matytame epizode situacijos veikėjas galvoja. Šie tiriamųjų atsakymai buvo priskiriami tokioms kategorijoms: „priešiškos mintys“ (pvz., „galvoja, kad gali manipuliuoti žmonėmis“); „neutralios mintys“ (pvz., „galvoja, kaip praleisti laisvalaikį“); „teigiamos mintys“ (pvz., „galvoja, kaip su moterimi susipažinti“); „nežino“ (tiriamasis nurodo, kad nežino, ką galvoja situacijos veikėjas).

Tikslo išaiškinimas. Trečiajame socialinės informacijos apdorojimo etape tikslai, kuriuos pateikė tiriamieji, buvo priskiriami vienai iš keturių kategorijų: „priešiškas“; „neutralus“; „prosocialus“; „nesusijęs“, kai tiriamojo pateikti

tiksiai nėra tiesiogiai susiję su matyta situacija (pvz., „apiplėšti“ – priešiškas, „išvengti konflikto“ – neutralus, „susitaikyti“ – prosocialus).

Atsako generavimas. Ketvirtajame socialinės informacijos apdorojimo etape tiriamųjų pateikti galimi elgesio atsakai matytose situacijose buvo priskiriami vienai iš keturių kategorijų: „priešiškas“; „neutralus“; „prosocialus“; „nesusijęs“, kai tiriamojo pateikti atsakai nėra tiesiogiai susiję su matyta situacija (pvz., „gali toliau erzinti“ – priešiškas; „gali praeiti pro šalį“ – neutralus; „gali pakviesti kavos“ – prosocialus).

Atsako pasirinkimas. Penktajame socialinės informacijos apdorojimo etape pasirinkti atsakai buvo priskiriami vienai iš trijų kategorijų: „priešiškas“; „neutralus“; „prosocialus“ (pvz., „trenks“ – priešiškas, „linksmintis“ – neutralus, „skirs pasimatymą“ – prosocialus). Be to, šiame etape dar buvo vertinama: 1) atsako efektyvumas (ar elgdamasis konkrečiu būdu veiktų pasiektų anksčiau įvardytą tikslą; atsakai buvo priskiriami vienai iš keturių kategorijų: „veikėjas nepasieks užsibrėžto tikslo“; „neaišku, ar veiktų pasiekti tikslą“; „veikėjas pasieks tikslą“; „nežino atsakymo“); 2) atsako tinkamumas (atsakai buvo priskiriami vienai iš keturių kategorijų: „netinkamas“; „nei tinkamas, nei netinkamas“; „veikėjo elgesys tinkamas“; „nežino / nesiima vertinti elgesio tinkamumo“); 3) Aš efektyvumas (tiriamieji turėjo nurodyti (nuo 0 iki 100 proc.) galimybę, ar epizodo veiktų sugebės įgyvendinti pasirinktą atsaką; šie įverčiai nebuvo kategorizuojami).

37 (28,2 proc.) atsitiktinai atrinktų tiriamųjų (16 nuteistųjų ir 21 kontrolinės grupės) duomenis kategorizavo du nepriklausomi vertintojai (iš viso vertintojai kategorizavo 111 protokolų). Jų vertinimų suderinamumas, nustatytas taikant Koheno kappa, skirtinguose socialinės informacijos apdorojimo etapuose svyravo nuo 0,708 (atkuriamos situacijos detalumas informacijos kodavimo metu) iki 0,945 (pasirinkto atsako priešiškumas atsako pasirinkimo metu).

TYRIMO REZULTATAI

Kadangi kiekvienas tiriamasis stebėjo po tris atsitiktinai parinktas dvi-prasmiškas situacijas, iš viso buvo atlikta 392 dviprasmiškų situacijų analizė (293 situacijos stebėjo nuteistieji³ ir 99 – kontrolinės grupės tiriamieji). Toliau

3 Viena nuteistojo stebėta situacija nebuvo įtraukta į tolesnę rezultatų analizę.

pateikiama dviprasmiškų situacijų analizė atsižvelgiant į atskirus socialinės informacijos apdorojimo etapus.

1 etapas: informacijos kodavimas

1.1. Įsimintų situacijos detalių pobūdis. Pirmiausia tiriamieji turėjo nurodyti, kas jiems labiausiai įsiminė stebėtoje vaizdo ištraukoje. Gauti duomenys parodė, kad tiek nuteistieji, tiek kontrolinės grupės tiriamieji pateikė detales, kurios dažniausiai buvo priskirtos „priešiškų“ arba „neutralių“ detalių kategorijoms (pvz., nuteistųjų grupėje 44,7 proc. atvejų labiausiai įsimintos detalės buvo priskirtos „priešiškoms“, 46,8 proc. – „neutralioms“, o kontrolinėje grupėje 46,5 proc. atvejų – „priešiškoms“ ir 41,4 proc. – „neutralioms“ (šie nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų įsimintų detalių pobūdžio skirtumai statistiškai nereikšmingi, $\chi^2 = 1,451$, $p = 0,484$).

Nuteistieji, įvykdę nužudymus / mišrius nusikaltimus, nurodydami labiausiai įsimintinas vaizdo ištraukos detales, 48,8 proc. atvejų paminėjo „priešišką“, o 43,8 proc. – „neutralias“ detales. Kitus nusikaltimus įvykdę nuteistieji „priešiškų“ detalių nurodė mažiau: įvykdę smurtinius / mišrius nusikaltimus – 46,4 proc., o nesmurtinius – 32,1 proc. situacijų (šie skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų įsimintų detalių pobūdžio skirtumai statistiškai nereikšmingi, $\chi^2 = 4,511$, $p = 0,341$).

1.2. Informacijos kodavimo detalumas. Iš tiriamųjų pasakojimų apie matytą situaciją buvo išskiriamas pateiktų prasmingų detalių skaičius (žr. 1 lentelę).

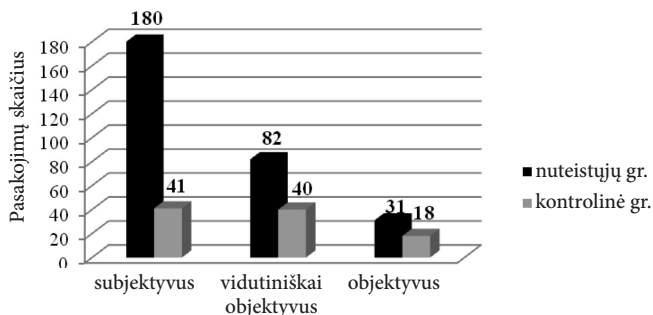
1 LENTELE. Tiriamųjų pasakojimo metu pateiktų prasmingų detalių skaičius

Tiriamųjų grupė	Prasminiai vienetai			Standartinis nuokrypis	p reikšmė
	min	max	vidurkis		
Nuteistųjų gr.	0	19	6,16	2,907	p=0,001
Kontrolinė gr.	2	32	10,69	5,948	
Skirtingus nusikaltimus padarę nuteistieji	Nesmurtiniai	2	18	6,96	p=0,153
	Smurtiniai/mišrūs	0	16	6,19	
	Nužudymai/mišrūs su nužudymu	2	19	5,90	

Palyginus nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų pateiktų prasmingų detalių skaičiaus vidurkius (atitinkamai 6,16 ir 10,69), nustatytas statistiškai

reikšmingas skirtumas ($U = 6327,0$, $p < 0,001$; taikytas Mano ir Vitnio kriterijus). O štai skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų pateiktų prasmingų detalių skaičiaus vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($H = 3,754$, $p = 0,153$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Tačiau gauti rezultatai rodo, kad už nužudymus / mišrius nusikaltimus nuteistų asmenų pasakojimuose prasmingų detalių skaičiaus vidurkis buvo pats mažiausias (5,90).

1.3. Informacijos kodavimo subjektyvumas. Nustatėme, kad 41,4 proc. kontrolinės grupės tiriamųjų pateiktų pasakojimų buvo subjektyvūs, 40,4 proc. – vidutiniškai objektyvūs ir 18,2 proc. – objektyvūs. O nuteistieji dažniausiai pateikė subjektyvius matytų situacijų atpasakojimus (61,4 proc. jų pasakojimų buvo subjektyvūs, 28 proc. – vidutiniškai objektyvūs ir 10,6 proc. – objektyvūs, žr. 1 pav.). Šie kontrolinės grupės tiriamųjų ir nuteistųjų pateiktų pasakojimų subjektyvumo skirtumai yra statistiškai reikšmingi ($\chi^2 = 12,347$, $p < 0,01$). Taigi nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, atpasakodami matytas situacijas pateikia ne tik reikšmingai mažiau detalių ($p < 0,001$), bet ir reikšmingai daugiau šių detalių subjektyvių interpretacijų.

1 PAV. Tiriamųjų pasakojimų subjektyvumas

Palyginus skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų pasakojimų subjektyvumą, taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2 = 22,996$, $p < 0,001$). Gauti duomenys rodo, kad nesmurtinius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų 75 proc. pasakojimų buvo vertinami kaip subjektyvūs, 7,1 proc. – kaip vidutiniškai objektyvūs ir 17,9 proc. – kaip objektyvūs (o štai smurtinius / mišrius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų pasakojimų subjektyvumo vertinimas atitinkamai yra 66,7 proc., 21,7 proc. ir 11,6 proc., o nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų – 53,7 proc., 38,3 proc. ir 8 proc.).

2 etapas: informacijos interpretacija

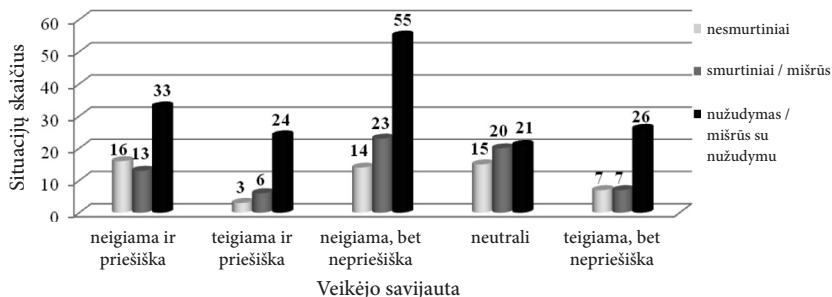
2.1. Situacijos veikėjo elgesio interpretacija. Tiriamųjų buvo prašoma paaiškinti, kodėl situacijos veikėjas elgiasi būtent tokiu būdu. Nustatyta, kad tiek nuteistieji, tiek kontrolinės grupės tiriamieji dažniausiai situacijos veikėjo elgesį interpretavo kaip priešišką (nuteistieji – 46,4 proc., o kontrolinės grupės tiriamieji – 47,5 proc. atvejų), rečiau – kaip neutralų (nuteistieji – 41,0 proc., o kontrolinės grupės tiriamieji – 34,3 proc. atvejų) ir rečiausiai – kaip prosocialų (nuteistieji – 12,3 proc., o kontrolinės grupės tiriamieji – 18,2 proc. atvejų). Šie nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų situacijos veikėjo elgesio interpretacijos skirtumai statistiškai nereikšmingi ($\chi^2 = 2,703$, $p = 0,259$).

Skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų situacijos veikėjo elgesio interpretacija taip pat statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2 = 5,885$, $p = 0,208$). Tiesa, asmenys, nuteisti už smurtinius / mišrius ir už nužudymus / mišrius nusikaltimus, palyginti su nuteistais už nesmurtinius nusikaltimus, dažniau interpretavo situacijos veikėjo elgesį kaip priešišką (atitinkamai 53,6 proc., 48,4 proc. ir 33,9 proc. atvejų).

2.2. Situacijos veikėjo savijautos apibūdinimas. Tiriamųjų buvo prašoma nurodyti, kaip, jų manymu, veikėjas jaučiasi konkrečioje situacijoje. Nuteistieji daugiau kaip pusės atvejų veikėjo savijautą apibūdino kaip neigiamą: 21,5 proc. situacijų jo savijauta buvo priskirta „neigiamai ir priešišškai“, o 32,1 proc. – „neigiamai, bet nepriešišškai“. Panašiai veikėjo savijautą apibūdino ir kontrolinės grupės tiriamieji: 28,3 proc. situacijų jo savijauta buvo priskirta „neigiamai ir priešišškai“, o 29,3 proc. – „neigiamai, bet nepriešišškai“ (šie nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų situacijos veikėjo savijautos vertinimai statistiškai reikšmingai nesiskyrė, $\chi^2 = 4,682$, $p = 0,321$). Tiesa, kontrolinės grupės tiriamieji, palyginti su nuteistaisiais, buvo linkę šiek tiek rečiau situacijos veikėjo būseną apibūdinti kaip „teigiamą ir priešišką“, t. y., kad jis jaučiasi gerai dėl to, kad nori sužaloti ar įskaudinti kitą asmenį (atitinkamai 5,1 proc. ir 11,3 proc.).

Palyginus skirtingus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų situacijos veikėjo savijautos vertinimus (žr. 2 pav.), nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai ($\chi^2 = 16,095$, $p < 0,05$).

Gauti rezultatai atskleidė, kad už nužudymus / mišrius nusikaltimus nuteisti asmenys, palyginti su nuteistais už nesmurtinius, taip pat smurtinius / mišrius nusikaltimus, buvo linkę: a) daug rečiau situacijos veikėjo savijautą apibūdinti kaip neutralią (atitinkamai 13,2 proc., 27,3 proc. ir 28,9 proc.

2 PAV. Skirtingus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų situacijos veikėjo savijautos vertinimas

atvejų); b) daug dažniau situacijos veikėjo savijautą apibūdinti kaip „teigiamą ir priešišką“ (atitinkamai 15,1 proc., 5,5 proc. ir 8,7 proc.).

2.3. Situacijos veikėjo minčių pobūdis. Tiriamieji turėjo nurodyti, ką, jų manymu, konkrečioje situacijoje galvoja pagrindinis veikėjas. Gauti rezultatai parodė, kad tiek nuteistųjų, tiek kontrolinės grupės tiriamųjų atsakymai dažniausiai buvo priskirti „neutralioms“ (atitinkamai 44,4 proc. ir 43,4 proc. atvejų) bei „priešiškom“ (atitinkamai 36,9 proc. ir 31,3 proc. atvejų) mintims (šie nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų atsakymai statistiškai reikšmingai nesiskiria, $\chi^2 = 4,925$, $p = 0,177$). Tačiau buvo nustatytas statistiškai reikšmingas tiriamųjų situacijos veikėjo neigiamos savijautos ir „priešišką“ minčių vertinimo ryšys ($r = 0,132$, $p < 0,01$, skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas). Jis rodo, kad tie tiriamieji, kurie situacijos veikėjo savijautą vertino kaip neigiamą, taip pat buvo linkę priskirti jam „priešiškas“ mintis.

Skirtingus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų situacijos veikėjo minčių pobūdžio vertinimai taip pat statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2 = 3,576$, $p = 0,466$; pvz., nesmurtinius nusikaltimus įvykdę nutiestieji veikėjui priskyrė „priešiškas“ mintis 36,7 proc. atvejų, smurtinius / mišrius nusikaltimus įvykdę asmenys – 47,8 proc., o nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji – 37,0 proc. atvejų).

3 etapas: tikslo išaiškinimas

Tiriamųjų prašėme nurodyti, kokio tikslo veikėjas siekia matytoje situacijoje. Nustatyta, kad nuteistieji dažniausiai nurodydavo „neutralius“ (49,5 proc. atvejų), rečiau – „priešiškus“ (27,6 proc. atvejų) arba prosocialius (21,8 proc.

atvejų) situacijos veikėjo tikslus. O kontrolinės grupės tiriamųjų nurodyti situacijos veikėjo tikslai 36,4 proc. atvejų buvo priskirti „neutraliems“, 31,3 proc. atvejų – „prosocialiems“ ir 32,3 proc. atvejų – „priešiškams“ tikslams (šie nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų situacijos veikėjo tikslų pobūdžio vertinimai statistiškai reikšmingai nesiskyrė, $\chi^2 = 5,597$, $p = 0,061$).

Skirtingus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų situacijos veikėjo tikslų pobūdžio vertinimai taip pat statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2 = 4,730$, $p = 0,316$). Pavyzdžiui, nesmurtinius nusikaltimus įvykdę nuteistieji dažniausiai paminėjo „neutralius“ (51,8 proc.), rečiau – „prosocialius“ (28,6 proc.) ir rečiausiai – „priešiškus“ (19,6 proc.) situacijos veikėjo tikslus; smurtinius / mišrius, taip pat nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji dažniausiai nurodė „neutralius“ (atitinkamai 43,5 proc. ir 51,6 proc.), rečiau – „priešiškus“ (atitinkamai 33,3 proc. ir 29,5 proc.) ir rečiausiai – „prosocialius“ (atitinkamai 23,2 proc. ir 18,9 proc.) situacijos veikėjo tikslus.

Tačiau gautų rezultatų analizė atskleidė statistiškai reikšmingą situacijos veikėjui priskirtų minčių ir tikslų priešiško vertinimo ryšį ($r = 0,528$, $p < 0,001$, skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas). Kitaip tariant, tie tiriamieji, kurie situacijos veikėjui priskyrė priešiškas mintis, taip pat buvo linkę manyti, kad jis konkrečioje situacijoje sieks priešiškus tikslus (pvz., sieks sužaloti, atimti turtą ir pan.).

4 etapas: atsako generavimas

4.1. *Galimų atsakų skaičius.* Tiriamųjų buvo prašoma nurodyti, kaip situacijos veikėjas gali pasielgti matytoje situacijoje (tiriamieji pateikė nuo 1 iki 7 atsakų variantų, žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. Situacijos veikėjo galimų atsakų skaičius

Tiriamųjų grupė		Galimi veikėjo atsakai			Standartinis nuokrypis	p reikšmė
		min	max	vidurkis		
Nuteistųjų gr.		1	7	2,78	1,081	p=0,049
Kontrolinė gr.		1	7	2,60	1,124	
Skirtingus nusikaltimus padarę nuteistieji	Nesmurtiniai	1	5	2,71	1,187	p=0,071
	Smurtiniai/mišrūs	1	7	3,12	1,255	
	Nužudymai/mišrūs	1	6	2,67	0,945	

Palyginus nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų pateiktus situacijos veikėjo galimų atsakų skaičiaus vidurkius (atitinkamai 2,78 ir 2,60), nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($U = 12676,0$, $p < 0,05$; taikytas Mano ir Vitnio kriterijus). Tačiau skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų pateiktų situacijos veikėjo galimų atsakų skaičiaus vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($H = 5,295$, $p = 0,071$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus).

4.2. Atsako pobūdžio vertinimas. Gauti rezultatai parodė, kad nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų pateiktų galimų situacijos veikėjo atsakų pobūdis yra panašus: atitinkamai 33,3 proc. ir 33,8 proc. atsakų buvo priskirti priešiškiems, 33,9 proc. ir 35,8 proc. – neutraliems, o 32,8 proc. ir 30,4 proc. – prosocialiems (šie skirtumai yra statistiškai nereikšmingi, $\chi^2 = 0,586$, $p = 0,746$).

Palyginus skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų pateiktų situacijos veikėjo atsakų pobūdį, statistiškai reikšmingas skirtumas taip pat nebuvo nustatytas ($\chi^2 = 5,336$, $p = 0,254$). Pavyzdžiui, nesmurtinius nusikaltimus įvykdę asmenys pateikė 30,9 proc. priešiškių, 34,2 proc. neutralių ir 34,9 proc. prosocialių veikėjo atsakų; įvykdę smurtinius / mišrius nusikaltimus – 29,2 proc. priešiškių, 38,4 proc. neutralių ir 32,4 proc. prosocialių; o įvykdę nužudymus / mišrius nusikaltimus – atitinkamai 37 proc. priešiškių, 31,9 proc. neutralių ir 31,1 proc. prosocialių atsakų.

5 etapas: atsako pasirinkimas ir įvertinimas

5.1. Atsako pasirinkimas. Tiriamųjų buvo prašoma nurodyti, kurį atsako variantą (iš išvardytų galimų) greičiausiai pasirinktų įgyvendinti situacijos veikėjas. Tiek nuteistųjų, tiek kontrolinės grupės tiriamųjų manymu, situacijos veikėjas dažniau rinktųsi įgyvendinti prosocialius (atitinkamai 36,8 proc. ir 36,4 proc.) ir neutralius (atitinkamai 35,4 proc. ir 36,4 proc.), šiek tiek rečiau – priešiškus (atitinkamai 27,8 proc. ir 27,2 proc.) atsakus (nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų nurodytų atsakų pobūdžio vertinimų skirtumai statistiškai nereikšmingi, $\chi^2 = 0,031$, $p = 0,985$).

Kita vertus, tiriamųjų pateikta situacijos veikėjo elgesio interpretacija ir jo pasirinkto įgyvendinti atsako pobūdis yra statistiškai reikšmingai susiję ($r = 0,200$, $p < 0,001$, skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas). Taigi tie tiriamieji, kurie situacijos veikėjo elgesį interpretavo kaip priešišką, buvo linkę nurodyti, kad jis pasirinktų įgyvendinti priešiškus atsakus. Be to, reagavimo būdo pasirinkimas taip pat statistiškai reikšmingai susijęs su situacijos veikėjo tikslų

pobūdžio vertinimu ($r = 0,216$, $p < 0,001$, skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas). Kitaip tariant, tiriamieji, manantys, kad situacijos veikėjas sieks priešišku tikslų, buvo linkę nurodyti, kad jis pasirinko įgyvendinti priešiškus atsakus.

Palyginus, kaip skirtingus nusikaltimus įvykdę tiriamieji vertino, kokius atsakus rinksis įgyvendinti situacijos veikėjas, statistiškai reikšmingas skirtumas taip pat nebuvo nustatytas ($\chi^2 = 4,195$, $p = 0,380$). Pavyzdžiui, nesmurtinius nusikaltimus įvykdę nuteistieji dažniausiai nurodė, kad situacijos veikėjas rinksis įgyvendinti prosocialius (46,4 proc.), rečiau – neutralius (28,6 proc.) ir rečiausiai – priešiškus atsakus (25 proc.). O štai smurtinius / mišrius, taip pat nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji dažniausiai minėjo neutralius (atitinkamai 40,6 proc. ir 36,3 proc.), rečiau – prosocialius (atitinkamai 34,8 proc. ir 33,1 proc.) ir rečiausiai – priešiškus situacijos veikėjo atsakus (atitinkamai 24,6 proc. ir 30,6 proc.).

5.2. Pasirinkto atsako vertinimas. Iš pradžių lyginome tiriamųjų pasirinkto situacijos veikėjo atsako vertinimus (ar jis padės pasiekti užsibrėžtą tikslą), atsižvelgdami į *atsako pobūdį* (žr. 3 lentelę).

3 LENTELĖ. Tiriamųjų pasirinkto situacijos veikėjo atsako vertinimas, atsižvelgiant į jo pobūdį

Atsako efektyvumas	Nuteistųjų grupė			Kontrolinė grupė		
	<i>Pasirinkto atsako pobūdis</i>			<i>Pasirinkto atsako pobūdis</i>		
	priešiškas	neutralus	prosocialus	priešiškas	neutralus	prosocialus
Tikslas nebus pasiektas	17 (21,0)*	23 (22,3)	18 (16,8)	6 (23,1)	2 (5,6)	6 (16,7)
Neaišku, ar tikslas bus pasiektas	9 (11,1)	14 (13,6)	18 (16,8)	2 (7,7)	10 (27,7)	6 (16,7)
Tikslas bus pasiektas	55 (67,9)	66 (64,1)	71 (66,4)	18 (69,2)	24 (66,7)	24 (66,6)

* nurodomas atsakų skaičius ir procentas (skliaustuose).

Gauti rezultatai parodė, kad tiek nuteistųjų ($\chi^2 = 2,061$, $p = 0,725$), tiek kontrolinės grupės tiriamųjų ($\chi^2 = 6,894$, $p = 0,142$) situacijos veikėjo atsako efektyvumo vertinimas nėra susijęs su atsako pobūdžiu. Didžioji dalis tiriamųjų, vertindami tiek priešiškus, tiek neutralius, tiek prosocialius situacijos

veikėjo atsakus, manė, kad jie padės pasiekti užsibrėžtą tikslą. Palyginus nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų rezultatus tarpusavyje, nustatėme, kad statistiškai reikšmingai skyrėsi tik neutralių atsakų efektyvumo vertinimai ($\chi^2 = 7,310$, $p < 0,05$): nuteistųjų, palyginti su kontrolinės grupės tiriamųjų, nurodyti neutralūs situacijos veikėjo reagavimo būdai buvo daug dažniau vertinami kaip nepadėsiantys pasiekti užsibrėžto tikslo.

Toliau analizavome, kaip skirtingų grupių tiriamieji vertino situacijos veikėjo atsako *tinkamumą* (atsižvelgiant į jo pobūdį, žr. 4 lentelę).

4 LENTELE. Tiriamųjų situacijos veikėjo atsako tinkamumo vertinimas, atsižvelgiant į jo pobūdį

Veikėjo elgesio tinkamumas	Nuteistųjų grupė			Kontrolinė grupė		
	<i>Pasirinkto atsako pobūdis</i>			<i>Pasirinkto atsako pobūdis</i>		
	priešiškas	neutralus	prosocialus	priešiškas	neutralus	prosocialus
Netinkamas elgesys	44 (55,7)*	30 (29,1)	24 (22,4)	17 (63,0)	8 (22,2)	3 (8,6)
Nei tinkamas, nei netinkamas	9 (11,4)	11 (10,7)	11 (10,3)	-	7 (19,4)	2 (5,7)
Tinkamas elgesys	26 (32,9)	62 (60,2)	72 (67,3)	10 (37,0)	21 (58,4)	30 (85,7)

* nurodomas atsakų skaičius ir procentas (skliaustuose).

Nustatėme, kad tiek nuteistųjų ($\chi^2 = 26,340$, $p < 0,001$), tiek kontrolinės grupės tiriamųjų ($\chi^2 = 29,593$, $p < 0,001$) nurodytas situacijos veikėjo atsako tinkamumo vertinimas yra reikšmingai susijęs su šio atsako pobūdžiu: ir nuteistieji, ir kontrolinės grupės tiriamieji priešišką veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, daug dažniau vertino kaip netinkamą. Taigi nors abiejų grupių tiriamieji buvo linkę dažniau nurodyti priešiškus atsakus (kuriuos, jų manymu, turėtų įgyvendinti situacijos veikėjas), tačiau tiek vieni, tiek kiti pripažino, kad toks atsakas nėra tinkamas.

Palyginus nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų rezultatus tarpusavyje, nustatėme, kad situacijos veikėjo elgesio tinkamumo vertinimas skyrėsi statistiškai reikšmingai, kai buvo pasirinktas prosocialus reagavimo būdas ($\chi^2 = 3,756$, $p \leq 0,05$): kontrolinės grupės tiriamieji, palyginti su nuteistaisiais, prosocialų situacijos veikėjo atsaką buvo linkę daug dažniau vertinti kaip tinkamą (be to, kontrolinės grupės tiriamieji, palyginti su nuteistaisiais, priešišką

situacijos veikėjo atsaką taip pat buvo linkę šiek tiek dažniau vertinti kaip netinkamą).

Įdomu tai, kad tiek nuteistieji, tiek kontrolinės grupės tiriamieji, vertindami situacijos veikėjo priešiško atsako tinkamumą, dažniausiai nurodė, kad toks elgesys yra netinkamas (atitinkamai 55,7 proc. ir 63 proc. atvejų). Kita vertus, kartu jie pažymėjo, kad priešiškas atsakas padės situacijos veikėjui pasiekti trokštamą tikslą (atitinkamai 67,9 proc. ir 69,2 proc. atvejų) (žr. 3 ir 4 lenteles). Atsižvelgiant į tai, galime kelti prielaidą, kad jeigu tiriamieji tam tikrą atsaką vertina kaip netinkamą, tai dar nereiškia, jog jie netaikys jo sprendami tarpasmeninius konfliktus (nes net vertindami priešišką atsaką kaip netinkamą, tiriamieji mano, kad jis gali padėti pasiekti trokštamą tikslą).

5.3. Situacijos veikėjo Aš efektyvumo (gebėjimo įgyvendinti pasirinktą atsaką) vertinimas. Lyginant nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų situacijos veikėjo Aš efektyvumo (gebėjimo įgyvendinti pasirinktą atsaką) vertinimus (žr. 5 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatėme ($U = 12912,0$, $p = 0,606$; taikytas Mano ir Vitnio kriterijus).

5 LENTELE. Tiriamųjų situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimas (procentais)

Tiriamųjų grupė		Veikėjo Aš efektyvumas			Standartinis nuokrypis	p reikšmė
		min	max	vidurkis		
Nuteistųjų gr.*		0	100	68,28	27,064	p=0,606
Kontrolinė gr.**		25	100	71,33	20,848	
Skirtingus nusikaltimus padarę nuteistieji	Nesmurtiniai	3	100	74,08	26,786	p=0,015
	Smurtiniai/mišrūs	0	100	71,04	29,379	
	Nužudymai/mišrūs	0	100	64,51	25,754	

* 20 nuteistųjų nenurodė veikėjo Aš efektyvumo.

** 1 kontrolinės gr. tiriamasis nenurodė veikėjo Aš efektyvumo.

O štai palyginus skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimus, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($H = 8,351$, $p < 0,05$; taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Gauti rezultatai atskleidė, kad už nužudymus / mišrius nusikaltimus nuteisti asmenys, palyginti su nuteistaisiais už nesmurtinius ir smurtinius / mišrius nusikaltimus, buvo daug dažniau linkę manyti, kad situacijos veikėjui nepavyks įgyvendinti pasirinktą atsaką, t. y. manė, kad jo Aš efektyvumas yra mažesnis.

Išanalizavus tiriamųjų situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimus, atsižvelgiant į jo pasirinkto atsako pobūdį (žr. 6 lentelę), buvo nustatyta, kad tiek nuteistųjų ($H = 0,341$, $p=0,843$), tiek kontrolinės grupės tiriamųjų ($H = 0,112$, $p = 0,946$) situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimas nėra susijęs su jo atsako pobūdžiu (taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus).

6 LENTELE. Tiriamųjų situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimas (procentais), atsižvelgiant į jo pasirinkto atsako pobūdį

Pasirinkto atsako pobūdis		Veikėjo Aš efektyvumas			Standartinis nuokrypis	p reikšmė
		min	max	vidurkis		
Nuteistųjų gr.	priešišką	1	100	68,21	26,705	p=0,843
	neutralų	0	100	69,82	25,878	
	prosocialų	0	100	66,55	28,543	
Kontrolinė gr.	priešišką	25	100	71,22	22,394	p=0,946
	neutralų	25	100	70,46	21,803	
	prosocialų	36	100	72,25	19,199	

Palyginę nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų Aš efektyvumo vertinimus, atsižvelgdami į pasirinkto atsako pobūdį, taip pat nenustatėme statistiškai reikšmingų skirtumų: situacijos veikėjo Aš efektyvumo vertinimai buvo panašūs įgyvendinant tiek priešišką ($U = 977,0$, $p = 0,711$), tiek neutralų ($U = 1671,50$, $p = 0,964$), tiek prosocialų ($U = 1667,50$, $p = 0,510$) atsaką (visais atvejais taikytas Mano ir Vitnio kriterijus). Kitaip tariant, įvairių grupių tiriamieji panašiai vertino veikėjo gebėjimą įgyvendinti pasirinktą priešišką, neutralų ar prosocialų atsaką.

6. Situacijos veikėjo atsako pasirinkimo prognozė

Tiriamieji turėjo nurodyti, kurį iš išvardytų galimų atsako variantų pasirinktų situacijos veikėjas. Siekdami prognozuoti šį situacijos veikėjo atsaką, tiriamuosius suskirstėme į tris grupes: tuos, kurie rinkosi priešišką, neutralų ar prosocialų atsaką. Prosocialūs situacijos veikėjo atsakai buvo pasirinkti kaip kontrolinė atsakų grupė, su kuria lyginome kitas atsakų grupes.

Siekdami prognozuoti situacijos veikėjo atsako pasirinkimą, atlikome daugiavarę logistinę duomenų regresiją. Bandėme nustatyti, ar kintamieji „tiriamąjo grupė“, „nusikaltimo tipas“, „tiriamąjo amžius“, „šeimyninė padėtis“, „išsilavinimas“, „vaizdo ištraukos tipas“, „įsimintų detalių pobūdis“, „pasakojimo

subjektyvumas“, „veikėjo elgesio interpretacija“, „veikėjo savijauta“, „veikėjo mintys“ ir „tikslas išaiškinimas“ leidžia prognozuoti situacijos veikėjo atsaką (pasirenkamas priešiškas, neutralus ar prosocialus atsakas).

Sudarytas logistinės regresijos modelis duomenims tinka pakankamai: $\chi^2 = 109,722$ ($p < 0,001$); Kokso ir Snelo determinacijos koeficientas $R^2 = 0,355$; Nagelkerkės determinacijos koeficientas $R^2 = 0,400$. Tačiau nustatyta, kad ne visi į prognozę įtraukti kintamieji yra statistiškai reikšmingi. Todėl, tobulindami sudarytą modelį, pašalinome šiuos statistiškai nereikšmingus kintamuosius: „tiriamojo grupė“, „nusikaltimo tipas“, „vaizdo ištraukos tipas“, „tiriamojo amžius“, „išsilavinimas“, „šeiminių padėtis“, „įsimintų detalių pobūdis“, „pasakojimo subjektyvumas“, „veikėjo elgesio interpretacija“ ir „veikėjo savijauta“.

Patobulintas logistinės regresijos modelis duomenims tinka: $\chi^2 = 130,235$ ($p < 0,001$); Kokso ir Snelo determinacijos koeficientas $R^2 = 0,302$; Nagelkerkės determinacijos koeficientas $R^2 = 0,341$. Šiame sudarytame modelyje pagal didžiausio tikėtimumo santykio chi kvadrato kriterijų visi regresoriai („veikėjo mintys“ ir „tikslas išaiškinimas“) yra statistiškai reikšmingi.

Taikant modelį imties duomenims, teisingai suklasifikuota 58,4 proc. situacijų, kuriose buvo pasirinkti priešiški veikėjo atsakai, 71,9 proc. situacijų, kuriose pasirinkti neutralūs veikėjo atsakai, ir 51,1 proc. situacijų, kuriose tiriamieji rinkosi prosocialius veikėjo atsakus (iš viso teisingai suklasifikuota 60,5 proc. situacijų).

Nors dauguma rodiklių liudija neblogą modelio tinkamumą duomenims, tačiau klasifikacinėje lentelėje pateikta informacija apie tai, kaip gerai pavyksta atspėti pasirinktą veikėjo atsaką, rodo, kad teisingai buvo atpažinta tik 51,1 proc. situacijų, kuriose tiriamieji pasirinko prosocialius veikėjo atsakus. Tokius situacijų klasifikavimo procentus galėjo lemti tiriamųjų atsakymų socialinis pageidaujamumas, dėl kurio jie galėjo nurodyti prosocialius veikėjo reagavimo būdus (netgi jeigu prieš tai pažymėjo, kad toje situacijoje veikėjas turi priešišką ketinimą). Todėl, siekiant patobulinti sudarytą logistinės regresijos modelį, ateityje galima būtų tikslinti tyrimo procedūrą).

Pritaikius Voldo kriterijų, paaiškėjo, kad submodelyje, skirtame priešiškų ir prosocialių veikėjo atsakų skirtumams, abu kintamieji yra statistiškai reikšmingi. Nustatyta, kad tiriamajam nurodant priešiškas ar neutralias veikėjo mintis, taip pat nurodant priešiškus ar neutralius veikėjo tikslus, didėja

tikimybė, kad bus pasirinktas priešiškas, o ne prosocialus veikėjo reagavimo būdas. Palyginti su nurodytomis prosocialiomis veikėjo mintimis, tiriamųjų nurodytos priešiškos veikėjo mintys 9,164 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas priešiškas veikėjo atsakas, o tiriamųjų nurodytos neutralios veikėjo mintys 5,930 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas priešiškas veikėjo atsakas (jų 95 proc. galimybių santykio pasikliautiniai intervalai atitinkamai yra ([1,886; 44,532]) ir ([1,251; 28,112])). Be to, palyginti su nurodytais prosocialiais veikėjo tikslais, tiriamųjų nurodyti priešiški veikėjo tikslai 11,486 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas priešiškas veikėjo atsakas, o tiriamųjų nurodyti neutralūs veikėjo tikslai 3,938 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas priešiškas veikėjo atsakas (jų 95 proc. galimybių santykio pasikliautiniai intervalai atitinkamai yra ([4,414; 29,889]); ([1,587; 9,772])).

Pritaikius Voldo kriterijų, nustatyta, kad submodelyje, skirtame neutralių ir prosocialių veikėjo atsakų skirtumams, statistiškai reikšmingas tik „tikslų išaiškinimo“ kintamasis. Gautų rezultatų analizė atskleidė, kad, palyginti su nurodytais prosocialiais veikėjo tikslais, tiriamųjų nurodyti priešiški veikėjo tikslai 3,443 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas neutralus veikėjo atsakas, o tiriamųjų nurodyti neutralūs veikėjo tikslai 8,671 karto padidina tikimybę, kad bus pasirinktas neutralus veikėjo atsakas (jų 95 proc. galimybių santykio pasikliautiniai intervalai atitinkamai yra ([1,365; 8,689]) ir ([4,123; 18,238])).

Nors sudarytas daugianarės logistinės regresijos modelis yra tobulintinas, buvo atskleista pora svarbių momentų. Pirma, nustatyta, kad priešišką situacijos veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, gali padėti prognozuoti tiriamųjų nuomonė apie situacijos veikėjo tikslus ir mintis konkrečioje situacijoje: gauti rezultatai atskleidė, kad priešiško veikėjo atsako pasirinkimo tikimybė yra didesnė tada, kai tiriamųjų nurodyti situacijos veikėjo tikslai ir mintys priskiriamos prie priešiškų arba neutralių. Antra, neutralų situacijos veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, gali padėti prognozuoti tiriamųjų nuomonė apie situacijos veikėjo tikslus: gauti rezultatai atskleidė, kad neutralaus veikėjo atsako pasirinkimo tikimybė yra didesnė tada, kai tiriamieji priskiria jam priešiškus arba neutralius tikslus. Taigi galima teigti, kad konkrečioje situacijoje kylančios priešiškos mintys gali skatinti priešiškų atsakų, o keliami priešiški tikslai – priešiškų ir neutralių (bet ne prosocialių) atsakų pasirinkimą bei įgyvendinimą.

REZULTATŲ APTARIMAS

Visuose socialinės informacijos apdorojimo etapuose tarp nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų, taip pat tarp skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų buvo atskleisti tiek tam tikri panašumai, tiek skirtumai.

Informacijos kodavimo etape skyrėsi skirtingų tiriamųjų grupių kodavimo detalumas ir subjektyvumas: nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, atkūrė daug mažiau prasmingų detalių ($p < 0,001$) ir daug daugiau šių detalių subjektyvių interpretacijų ($p < 0,01$). Skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų pasakojimų subjektyvumas taip pat skyrėsi ($p < 0,001$): nuteistieji už nužudymus / mišrius nusikaltimus, palyginti su nuteistaisiais už nesmurtinius nusikaltimus, pateikė mažiau subjektyvių bei objektyvių ir daugiau – vidutiniškai objektyvių pasakojimų. Be to, už nužudymus / mišrius ir smurtinius / mišrius nusikaltimus nuteisti asmenys, palyginti su nuteistais už nesmurtinius nusikaltimus, šiek tiek dažniau pateikė „priešišku“ detalių (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi). Šie rezultatai yra panašūs į kitų tyrėjų gautus duomenis, rodančius, kad agresyvūs asmenys atkreipia dėmesį į mažesnę stimulų skaičių (Dodge, Frame, 1982; Dodge, Newman, 1981). O mažiau detalus ir labiau subjektyvus informacijos kodavimas gali lemti tolesnę tendencingą informacijos apdorojimą, taip pat skatinti rinktis agresyvius reagavimo būdus.

Informacijos interpretacijos etape buvo nustatyti tokie statistiškai reikšmingi skirtumai: už nužudymus / mišrius nusikaltimus nuteisti asmenys, palyginti su nuteistais už nesmurtinius, taip pat smurtinius / mišrius nusikaltimus, daug rečiau situacijos veikėjo savijautą apibūdino kaip neutralią ir daug dažniau – kaip „teigiamą ir priešišką“ ($p < 0,05$). Toks kito žmogaus savijautos aiškinimas, kad jis nesijaučia neutraliai arba išgyvena pasitenkinimą, nes nori kažkam pakenkti (pvz., „Jam patinka, kai kitam nemalonu. Seniai ieško aukos ir štai auka pati pasisuko“), gali skatinti priešiškas mintis ir atitinkamas atsakomąsias reakcijas. Tai netiesiogiai patvirtina nustatytas situacijos veikėjo savijautos ir jam priskiriamų minčių ryšys: tie tiriamieji, kurie situacijos veikėjo savijautą vertino kaip neigiamą, taip pat buvo linkę priskirti jam „priešiškas“ mintis ($p < 0,01$).

Galima pridurti, kad nuteistieji, įvykdę smurtinius / mišrius ir nužudymus / mišrius nusikaltimus, palyginti su įvykdžiusiais nesmurtinius

nusikaltimus, dažniau interpretavo situacijos veikėjo elgesį kaip priešišką, o kontrolinės grupės tiriamieji, palyginti su nuteistaisiais – dažniau kaip prosocialų (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi). Šios tendencijos atitinka kitų autorių gautus duomenis, rodančius, kad agresyvūs asmenys, palyginti su neagresyviais, dažniau interpretuoja dviprasmiškas socialinės sąveikos situacijas kaip priešiškas (Crick, Dodge, 1996; De Castro *et al.*, 2005; Lim *et al.*, 2011; Quiggle *et al.*, 1992).

Tikslų išaiškinimo etape skirtingų tiriamųjų grupių rezultatai statistiškai reikšmingai nesiskyrė, tačiau buvo nustatyta, kad: a) nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, nurodė, kad situacijos veikėjas dažniau sieks neutralių ir rečiau – prosocialių tikslų; b) smurtinius / mišrius ir nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji, palyginti su įvykdžiusiais nesmurtinius nusikaltimus, nurodė, kad situacijos veikėjas dažniau sieks priešišką ir rečiau – prosocialių tikslų. Šios tendencijos yra panašios į kitų autorių tyrimų rezultatus, kurie liudija, kad agresyvūs asmenys, palyginti su neagresyviais, dažniau kelia priešiškus tikslus (Crick, Dodge, 1996; Erdley, Asher, 1996).

Be to, buvo nustatytas situacijos veikėjui priskirtų minčių ir tikslų priešiško ryšys ($p < 0,001$): tie tiriamieji, kurie situacijos veikėjui priskyrė priešiškas mintis, taip pat buvo linkę manyti, kad jis konkrečioje situacijoje sieks priešišką tikslų (pvz., sieks sužaloti kitą asmenį ir / ar pasisavinti jo turtą). Svarbu pažymėti, kad minčių ir tikslų, kurie priskiriami kitam asmeniui, pobūdis gali padėti prognozuoti jo elgesį. Mūsų sudarytas daugianarės logistinės regresijos modelis atskleidė, kad priešiško veikėjo atsako pasirinkimo tikimybė didesnė tada, kai tiriamųjų nurodyti situacijos veikėjo tikslai ir mintys buvo priskiriamos prie priešiškos arba neutralių. Taigi konkrečioje situacijoje kylančios priešiškos mintys gali paskatinti priešišką tikslų generavimą ir priešišką reakcijų pasirinkimą.

Atsako generavimo etape nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, nurodė daug didesnę situacijos veikėjo galimų reagavimo būdų skaičiaus vidurkį ($p < 0,05$), nors jų pateiktų situacijos veikėjo atsakų pobūdis nesiskyrė (visi tiriamieji pateikė panašų priešišką, neutralių ir prosocialių atsakų procentą). Tai neatitinka kitų autorių gautų rezultatų, kurie rodo, kad agresyvūs asmenys, palyginti su neagresyviais, konfliktinėse situacijose numato mažiau potencialių atsakų, o jei generuoja panašų reakcijų skaičių, tai jų pateiktos elgesio alternatyvos išsiskiria (Dodge, 1993; Rubin *et al.*, 1991; Waas,

1988). Šie skirtumai gali būti susiję su tiriamųjų amžiumi (kitų autorių tiriamieji buvo vaikai ir paaugliai). Pavyzdžiui, suaugusieji gali būti sukaupę daugiau socialinio žinojimo vienetų, o tai leidžia jiems generuoti daugiau galimų atsakų, ypač situacijose, kuriose jų atsakymai yra vertinami (nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų pateiktų galimų situacijos veikėjo reagavimo būdų skirtumams galėjo turėti įtakos ir nuteistųjų atsakymų socialinis pageidaujumas). Kita vertus, nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji, palyginti su įvykdžiusiais nesmurtinius ir smurtinius / mišrius nusikaltimus, pateikė mažesnę situacijos veikėjo galimų atsakų skaičių (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi). Ši tendencija atitinka kitų autorių gautus duomenis ir leidžia paaiškinti, kodėl nuteistieji už nužudymus / mišrius nusikaltimus pasirinko tokį destruktivų konfliktinės situacijos sprendimą: jį galėjo lemti tiek ankstesnis tendencingas socialinės informacijos apdorojimas, tiek ribotas galimų elgesio alternatyvų numatymas.

Atsako pasirinkimo ir įvertinimo etape tiek kontrolinės grupės tiriamieji, tiek nuteistieji dažniausiai nurodė, kad situacijos veikėjas pasirinktų įgyvendinti prosocialius ir neutralius atsakus. Tiesa, nesmurtinius nusikaltimus įvykdę nuteistieji, palyginti su įvykdžiusiais smurtinius / mišrius ir nužudymus / mišrius nusikaltimus, dažniau nurodė, kad situacijos veikėjas rinksis įgyvendinti prosocialius atsakus (tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi). Minėti rezultatai neatitinka kitų autorių gautų duomenų, kurie liudija, jog agresyvūs asmenys, palyginti su neagresyviais, rinkdamiesi atsaką, pirmenybę teikia agresyvioms reakcijoms ir tikisi, kad jos sukels trokštamus padarinius (Dodgė, Coie, 1987; Quiggle *et al.*, 1992; Schwartz *et al.*, 1998). Tam galėjo turėti įtakos mūsų suaugusių tiriamųjų (ypač nuteistųjų) noras pateikti labiau socialiai pageidautinus atsakymus. Pavyzdžiui, nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, nurodė neutralius situacijos veikėjo atsakus daug dažniau vertino kaip nepadėsiančius pasiekti užsibrėžto tikslo ($p < 0,05$). Tačiau nors nuteistieji gana dažnai rinkosi neutralų veikėjo reagavimo būdą, tačiau net 22,3 proc. atvejų nurodė, kad jis nepadės pasiekti užsibrėžto tikslo. Be to, tiek nuteistųjų, tiek kontrolinės grupės tiriamųjų nurodyto situacijos veikėjo atsako tinkamumo vertinimas buvo susijęs su šio atsako pobūdžiu ($p < 0,001$): visi tiriamieji priešišką situacijos veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, buvo linkę daug dažniau vertinti kaip netinkamą. Kita vertus, nuteistieji, palyginti su kontrolinės grupės tiriamaisiais, daug rečiau

($p \leq 0,05$) pasirinktą prosocialų veikėjo reagavimo būdą vertino kaip tinkamą (atitinkamai 67,3 proc. ir 85,7 proc. atvejų). Taigi jeigu tiriamasis nurodė, kad situacijos veikėjas pasirinks prosocialų atsaką, tai dar nereiškia, kad jis jį vertino kaip tinkamą ir padėsiantį pasiekti trokštamą tikslą. O štai priešiško elgesio vertinimas kaip netinkamo gali neatgrasyti nuo jo pasirinkimo sprendžiant konfliktines situacijas (nuteistieji 55,7 proc. situacijų nurodė, kad priešiškas elgesys yra netinkamas, tačiau net 67,9 proc. situacijų buvo pažymėta, kad priešiškas veikėjo atsakas padės jam pasiekti trokštamą tikslą).

Reikia pridurti, kad situacijos veikėjo pasirinkto įgyvendinti atsako pobūdis yra susijęs tiek su šio veikėjo elgesio interpretacija ($p < 0,001$), tiek su jo užsibrėžto tikslo pobūdžiu ($p < 0,001$): tiriamieji, kurie situacijos veikėjo elgesį interpretavo kaip priešišką ir manė, jog jis sieks priešiškų tikslų, buvo daug dažniau linkę nurodyti, kad situacijos veikėjas pasirinks įgyvendinti priešiškus atsakus. Šie duomenys leidžia kalbėti apie tai, kad įgyvendinti pasirinkto atsako pobūdį gali lemti ankstesni socialinės informacijos apdorojimo etapai.

Galiausiai tyrimo rezultatai atskleidė, kad nužudymus / mišrius nusikaltimus įvykdę nuteistieji, palyginti su įvykdžiusiais nesmurtinius ir smurtinius / mišrius nusikaltimus, buvo daug dažniau linkę manyti, kad situacijos veikėjui nepavyks įgyvendinti pasirinktą atsaką ($p < 0,05$), t. y. manė, kad jo Aš efektyvumas yra mažesnis. O kadangi nuteistieji už nužudymus / mišrius nusikaltimus dažniausiai nurodė, kad situacijos veikėjas rinksis neutralius (36,3 proc. atvejų) ir prosocialius (33,1 proc. atvejų) atsakus, daug mažesnis veikėjo Aš efektyvumo vertinimas, prognozuojant prosocialių reakcijų įgyvendinimą, didina netinkamo (pvz., agresyvaus) elgesio pasireiškimo tikimybę.

Kadangi pasitaikė nemažai atvejų, kai tarp nuteistųjų ir kontrolinės grupės tiriamųjų, taip pat tarp įvairius nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų buvo atskleistos tik tam tikros socialinės informacijos apdorojimo skirtumų tendencijos, atliekant tolesnius tyrimus reikėtų padidinti skirtingų grupių tiriamųjų skaičių bei tobulinti tyrimo procedūrą, siekiant sumažinti socialiai pageidautinų atsakymų tikimybę.

IŠVADOS

1. Nusikaltimus įvykdę pilnamečiai vyrai, palyginti su nė karto neteistais asmenimis, socialinę informaciją dviprasmiškose situacijose apdoroja labiau tendencingai: atkuria daug mažiau prasmingų matytos situacijos detalių ($p < 0,001$), pateikia daug daugiau šių detalių subjektyvių interpretacijų ($p < 0,01$), nurodytus neutralius situacijos veikėjo reagavimo būdus daug dažniau ($p < 0,05$) vertina kaip nepadėsiančius pasiekti užsibrėžto tikslo, taip pat daug rečiau ($p \leq 0,05$) pasirinktą prosocialų veikėjo reagavimo būdą vertina kaip tinkamą.
2. Įvairius nusikaltimus įvykdę pilnamečiai vyrai socialinę informaciją dviprasmiškose situacijose apdoroja daugiau ar mažiau skirtingai: už nužudymus / mišrius nusikaltimus nuteisti asmenys, palyginti su nuteistais už nesmurtinius ir smurtinius / mišrius nusikaltimus, daug rečiau situacijos veikėjo savijautą apibūdina kaip neutralią bei daug dažniau – kaip „teigiamą ir priešišką“ ($p < 0,05$), daug dažniau mano, kad situacijos veikėjui nepavyks įgyvendinti pasirinktą atsaką ($p < 0,05$), o nuteistieji už nužudymus / mišrius nusikaltimus, palyginti su nuteistaisiais už nesmurtinius nusikaltimus, pateikia daug mažiau subjektyvių bei objektyvių ir daug daugiau – vidutiniškai objektyvių pasakojimų ($p < 0,001$).
3. Sudarytas daugianarės logistinės regresijos modelis atskleidė, kad: a) priešiška situacijos veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, gali padėti prognozuoti tiriamųjų nuomonė apie situacijos veikėjo tikslus ir mintis; b) neutralų situacijos veikėjo atsaką, palyginti su prosocialiu, gali padėti prognozuoti tiriamųjų nuomonė apie situacijos veikėjo tikslus.
4. Siekiant patvirtinti nustatytas tendencijas, reikalingi tolesni tyrimai.

LITERATŪRA

- Agnew R 1994, 'The techniques of neutralization and violence' in *Criminology*, vol. 32, pp. 555–580.
- Arsenio W F, Lemerise E A 2004, 'Aggression and moral development: Integrating social information processing and moral domain models' in *Child Development*, vol. 75, pp. 9871002.
- Bandura A 1999, 'Moral disengagement in the perpetration of inhumanities' in *Personality and Social Psychology Review*, vol. 3, pp. 193–209.

- Bandura A 1990, 'Mechanisms of moral disengagement' in *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, ed W Reich, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 161–191.
- Barriga AQ, Hawkins MA, Camelia CRT 2008, 'Specificity of cognitive distortions to antisocial behaviours' in *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 18, pp. 104–116.
- Burks VS, Laird RD, Dodge KA, Pettit GS, Bates JE 1999, 'Knowledge structures, social information processing, and children's aggressive behaviour' in *Social Development*, vol. 8 (2), pp. 220–236.
- Chi-mei J L 2008, 'Neutralization techniques, crime decision-making and juvenile thieves' in *International Journal of Adolescence and Youth*, vol. 14, pp. 251–265.
- Collie RM, Vess J, Murdoch S 2007, 'Violence-related cognition: Current research' in *Aggressive Offenders' Cognition: Theory, Research and Practice*, ed. T. A. Gannon, T. Ward, A. R. Beech, D. Fisher, Chichester: John Wiley and Sons, pp. 179–197.
- Crick NR, Dodge KA 1996, 'Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression' in *Child Development*, vol. 67, pp. 993–1002.
- Crick NR, Dodge KA 1994, 'A Review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment', *Psychological Bulletin*, vol. 115 (1), pp. 74–101.
- Day DM, Bream LA, Pal A 1992, 'Proactive and reactive aggression: An analysis of subtypes based on teacher perceptions' in *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, vol. 21 (3), pp. 210–217.
- De Castro OB, Nas NC, Koops W 2005, 'Social information processing in delinquent adolescents' in *Psychology, Crime and Law*, vol. 11, pp. 363–375.
- Deluty RH 1983, 'Children's evaluations of aggressive, assertive, and submissive responses' in *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, vol. 12, pp. 124–129.
- Dodge KA 1993, 'Social – cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression' in *Annual Review of Psychology*, vol. 44, pp. 559–584.
- Dodge KA 1980, 'Social cognition and children's aggressive behaviour' in *Child Development*, vol. 51, pp. 162–170.
- Dodge KA, Coie JD 1987, 'Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups' in *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 53, pp. 1146–1158.
- Dodge KA, Frame CL 1982, 'Social cognitive biases and deficits in aggressive boys' in *Child Development*, vol. 53, pp. 620–635.
- Dodge KA, Newman JP 1981, "Biased decision – making processes in aggressive boys" in *Journal of Abnormal Psychology*, vol. 90 (4), pp. 375–379.

- Dodge KA, Price JM, Bachorowski J, Newman JP 1990, 'Hostile attributional biases in severely aggressive adolescents' in *Journal of Abnormal Psychology*, vol. 99, pp. 385–392.
- Dodge KA, Rabiner DL 2004, 'Returning to roots: On social information processing and moral development' in *Child Development*, vol. 75, pp. 1003–1008.
- Dodge KA, Schwartz D 1997, 'Social information processing mechanisms in aggressive behavior' in *Handbook of Antisocial Behavior*, eds DM Stoff, J Breiling, JD Maser, New York: John Wiley & Sons, pp. 171–180.
- Egan V, McMurrin M, Richardson C, Blair M 2000, 'Criminal cognitions and personality: What does the PICTS really measure?' in *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 10, pp. 170–184.
- Erdley CA, Asher SA 1996, 'Children social goals and self efficacy perceptions as influence on their responses to ambiguous provocation' in *Child Development*, vol. 67 (4), pp. 1329–1344.
- Fontaine RG, Dodge KA 2006, 'Real-time decision making and aggressive behavior in youth: A heuristic model of response evaluation and decision (RED)' in *Aggressive Behavior*, vol. 32, pp. 604–624.
- Garbaliuskaitė E, Maceina T, Rizgelytė-Viskontienė R, Valickas G 2012, 'Skirtingus nusikaltimus padariusių, priklausomų ir nepriklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų asmenų socialinės informacijos apdorojimo ypatumai', *Mokslas praktikai – praktika mokslui. Lietuvos psichologų kongreso medžiaga. Klaipėda*, pp. 35–36.
- Graham S, Hudley C 1994, 'Attributions of aggressive and nonaggressive African American male early adolescents: A study of construct accessibility' in *Developmental Psychology*, vol. 30, pp. 365–373.
- Hubbard JA, Dodge KA, Cillessen AHN, Coie JD 2001, 'The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression' in *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 80 (2), pp. 268–280.
- Lemerise EA, Arsenio WF 2000, 'An integrated model of emotion processes and cognition in social information processing' in *Child Development*, vol. 71, pp. 107–118.
- Lim L, Day A, Casey S 2011, 'Social cognitive processing in violent male offenders' in *Psychiatry, Psychology and Law*, vol. 18, pp. 177–189.
- Lösel F, Bliesener T, Bender D 2007, 'Social information processing, experiences of aggression in social contexts, and aggressive behavior in adolescents' in *Criminal Justice and Behavior*, vol. 34, pp. 330–347.
- MacBrayer EK, Milich R, Hundley M 2003, 'Attributional biases in aggressive children and their mothers' in *Journal of Abnormal Psychology*, vol. 112, pp. 698–708.
- Mann RE, Shingler J 2006, 'Schema-driven cognition in sexual offenders: Theory, assessment and treatment' in *Sexual Offender Treatment: Controversial Issues*, eds

- WL Marshall, YM Fernandez, LE Marshall, GA Serran, Chichester: John Wiley and Sons, pp. 173–185.
- Maruna S, Mann RE 2006, 'A Fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions' in *Legal and Criminological Psychology*, vol. 11, pp. 155–177.
- Michailovaitė D 2013, *Socialinės informacijos apdorojimo ypatumai sergančių depresija ir agresyvių žmonių grupėse*, magistro darbas, Vilnius.
- Michailovaitė D, Valickas G 2013, 'Agresyvių vyrų ir moterų socialinės informacijos apdorojimo ypatumai', *Psichologija sveikatai ir gerovei*, Kongreso pranešimų santraukų leidinys, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 41.
- Milich R, Dodge KA 1984, 'Social information processing patterns in child psychiatric populations' in *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 12, pp. 471–490.
- Nas CN, De Castro BO, Koops W 2005, 'Social information processing in delinquent adolescents' in *Psychology, Crime & Law*, vol. 11, pp. 363–375.
- Pettit GS, Malone PS, Lansford JE, Dodge KA, Bates JE 2010, 'Domain specificity in relationship history, social-information processing, and violent behavior in early adulthood' in *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 98 (2), pp. 190–200.
- Polaschek DLL, Calvert SW, Gannon TA 2009, 'Linking violent thinking: Implicit theory-based research with violent offenders' in *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 24, pp. 75–96.
- Rubin KH, Bream LA, Rose-Krasnor L 1991, 'Social problem solving and aggression in childhood' in *The Development and Treatment of Childhood Aggression*, eds DJ Pepler, KH Rubin, Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, pp. 219–248.
- Quiggle NL, Garber J, Panak WF, Dodge KA 1992, 'Social information processing in aggressive and depressed children' in *Child Development*, vol. 63, pp. 1305–1320.
- Salmivalli C, Ojanen T, Haanpaa J, Peets K 2005, '„I'm OK but You're Not“ and other peer – relational schemas: Explaining individual differences in children's social goals' in *Developmental Psychology*, vol. 41, pp. 363–375.
- Schwartz D, Dodge KA, Coie J, Hubbard J, Cillessen A, Lemerise E 1998, 'Social-cognitive and behavioral correlates of aggression and victimization in boys' play groups' in *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 26, pp. 431–440.
- Slaby RG, Guerra NG 1988, 'Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: 1. Assessment' in *Developmental Psychology*, vol. 24 (2), pp. 580–588.
- Tremblay PF, Dozois DJA 2009, 'Another perspective on trait aggressiveness: Overlap with early maladaptive schemas' in *Personality and Individual Differences*, vol. 46, pp. 569–574.
- Valickas G 1997, *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: LTA.

- Valickas G, Tarozienė V 2009, 'Asocialaus elgesio formavimasis socialinės informacijos apdorojimo požiūriu', *Psichologija*, t. 40, pp. 21–36.
- Waas GA 1988, 'Social attributional biases of peer-rejected and aggressive children' in *Child Development*, vol. 59, pp. 969–975.
- Walters GD 2006, 'Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: A personal view' in *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 16, pp. 87–99.
- Walters GD, Geyer MD 2004, 'Criminal thinking and identity in male white-collar offenders' in *Criminal Justice and Behavior*, vol. 31, pp. 263–281.
- Ward T, Casey A 2010, 'Extending the mind into the world: A new theory of cognitive distortions in sex offenders' in *Aggression and Violent Behaviour*, vol. 15, pp. 49–58.
- Ward T, Keown K, Gannon TA 2007, 'Cognitive distortions as belief, value and action judgments' in *Aggressive Offenders' Cognition: Theory, Research and Practice*, eds TA Gannon, T Ward, AR Beech, D Fisher, Chichester: John Wiley and Sons, pp. 53–70.

The characteristics of social information processing demonstrated by murderers and persons convicted for other offences

GINTAUTAS VALICKAS,
KRISTINA VANAGAITĖ,
VYTAUTAS NAVICKAS

Summary

The study purpose is to compare the characteristics of social information processing demonstrated by adult male offenders convicted for different offences and adult males against whom not a single action has ever been brought. The study involved 131 males: 98 convicts (who had committed non-violent, violent / mixed-type offences and murder / mixed-type offences), and 33 control group participants. In order to explore the characteristics of social information processing, the methodology of ambiguous interpersonal interaction situations and the structural interview method was used. Inquiry was performed individually, lasting up to 45 minutes per each participant.

The findings showed that convicts, compared to the control group participants, recalled in their accounts of the observed situation a considerably smaller number of significant details ($p < 0,001$), providing considerably more subjective interpretations of these details ($p < 0,01$), demonstrating a much higher mean of possible reactions available to the protagonist ($p < 0,05$), and appraising the protagonist's pro-social response as proper far less frequently ($p \leq 0,05$). Persons convicted for murder / mixed-type

offences, in comparison with the ones convicted for non-violent and violent / mixed-type offences, used to describe the protagonist's feelings as neutral considerably less frequently, describing it as "positive and hostile" much more often ($p < 0,05$), also, they thought more often that the protagonist would fail to put into practice his response option ($p < 0,05$).

The worked out multinomial logistic regression model showed that protagonist's aims and thoughts may help to forecast the choice of a hostile response: hostile thoughts emerging in a definite situation may encourage the choice and implementation of hostile responses; similarly, hostile aims may prompt the choice and implementation of hostile and neutral (but not pro-social) responses.

So, the findings indicate that: 1) convicts, compared to persons against whom not a single action has ever been brought, process social information in ambiguous situations in a more tendentious way; 2) adult males convicted for various offences process social information in ambiguous situations more or less differently. Further inquiry is needed in order to confirm these tendencies.

Key words: persons convicted for different offences, ambiguous social situations, social information processing.